

A szél felszínformáló hatásáról általánosan...

A szél által kialakított, létrehozott **eolikus formákat** (Aiolasz, a szelek istene, gör.) a **defláció** (kifúvás), illetve a kifújt anyag **akkumulációja** (ált. fogalom a szállított anyag felhalmozódásra) hozza létre.

A földfelszín kb. 30 %-át a szél alakítja
(*döntően kontinentális/szubaerikus környezetek*):

- sivatagok, félsivatagok (nem csak trópusi területek, glaciális körny. is!!!);
- félig kötött térszínek;
- parti területek;
- magashegység „szubnivális” környezete

Feltételei:

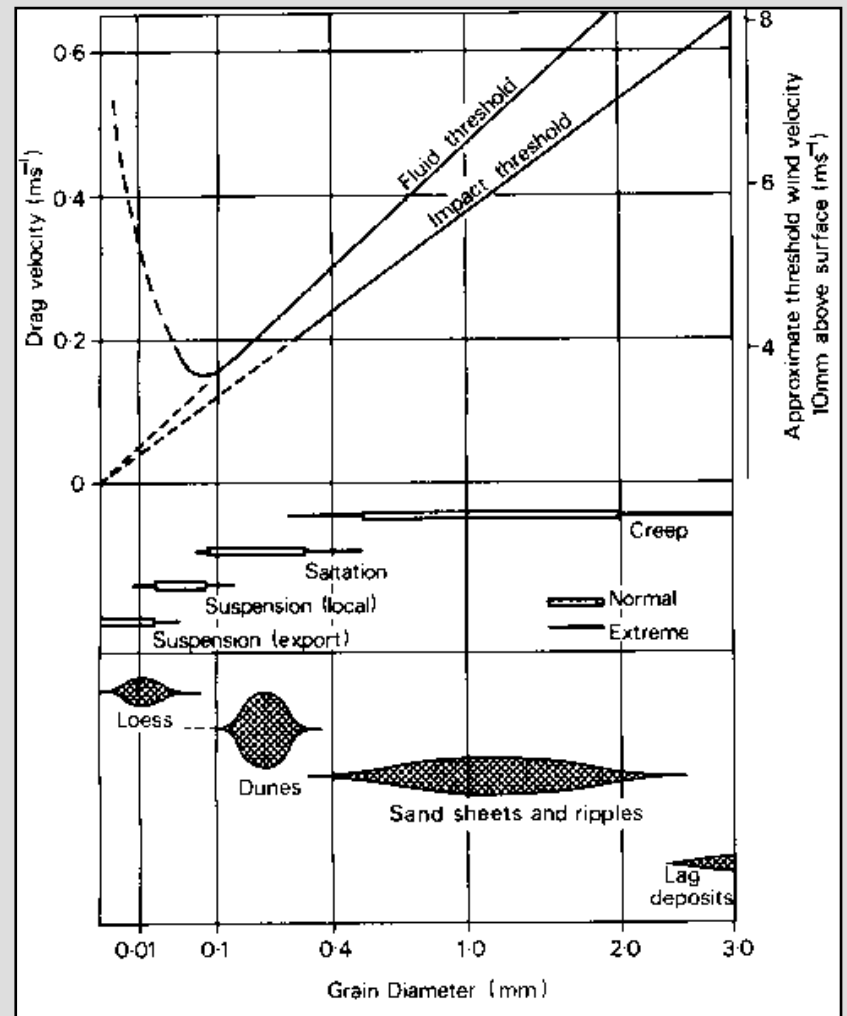
**éghajlati
növényzeti
földtani
domborzati**

Aiolasz (Aeolus)

A szél hordalékszállítása

1. A kritikus nyírési sebesség

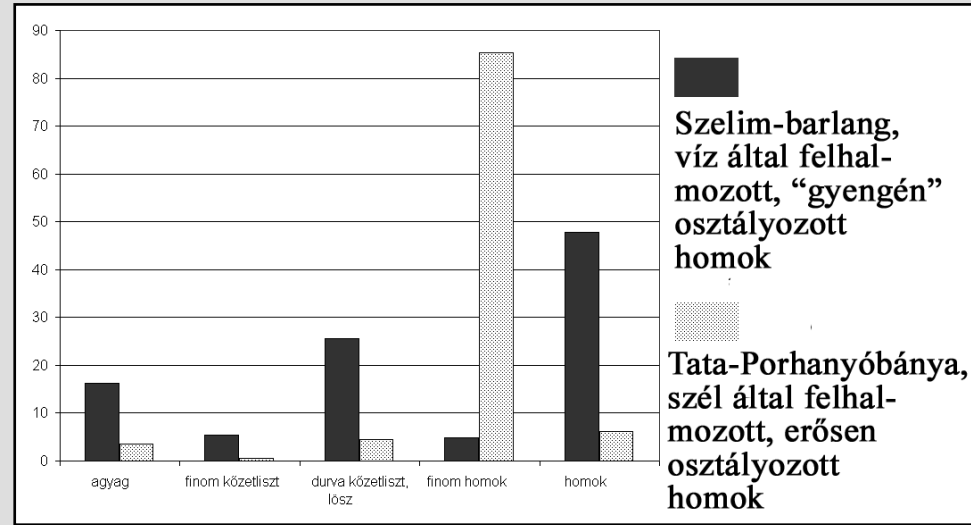
A különböző átmérőjű szemcsék mozgásba lendítéséhez szükséges szélesebbesség.

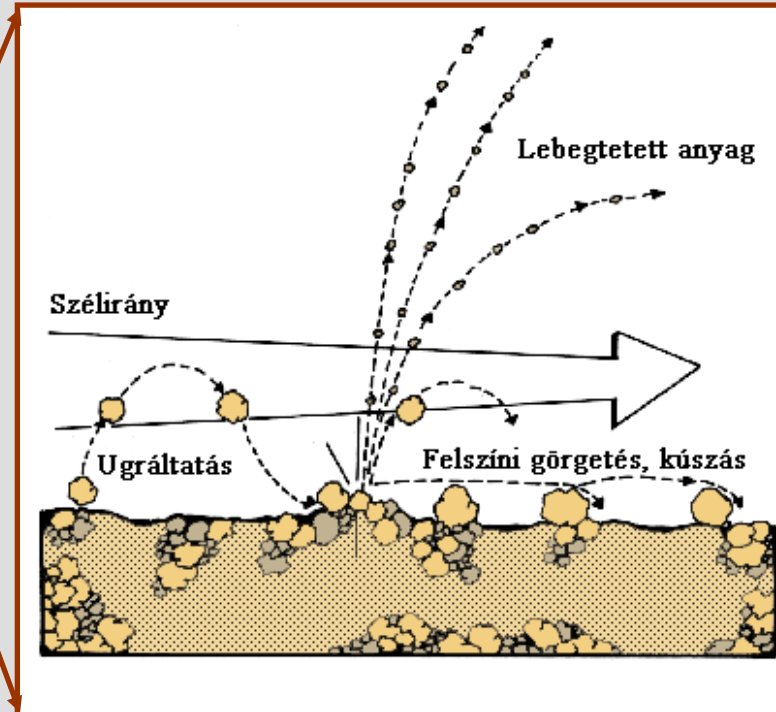
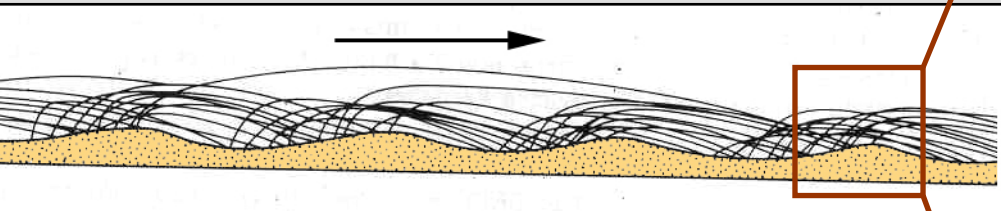
2. A szállított anyagról...

Erősen osztályozott anyag, [2,0 – 0,1
0,08) mm], mely szemcsetartomány

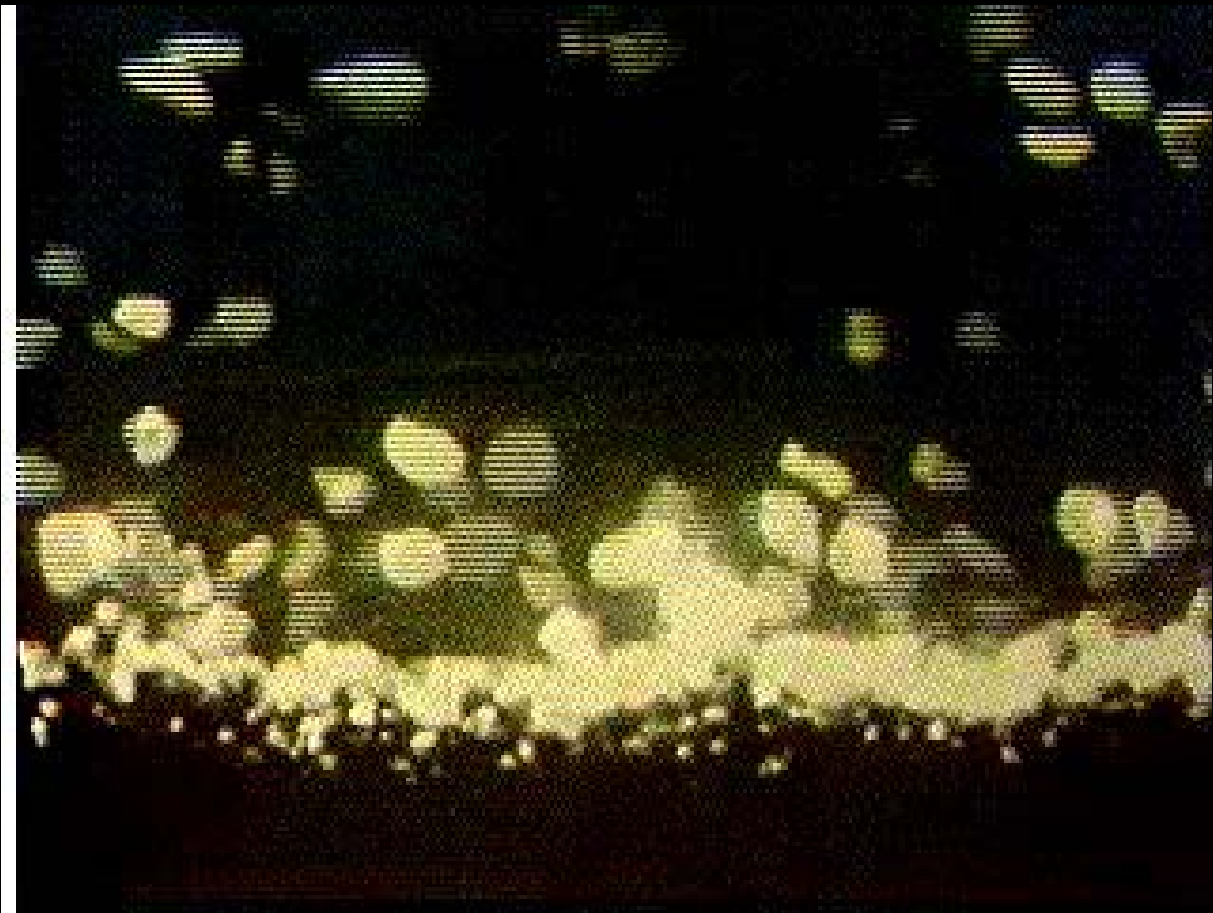
- 1) felső határa a levegő, szemcsékhez viszonyított kis sűrűségének,
- 2) alsó határa a „lebegtetés” elenségének eredménye

3. A hordalékmozgás típusai

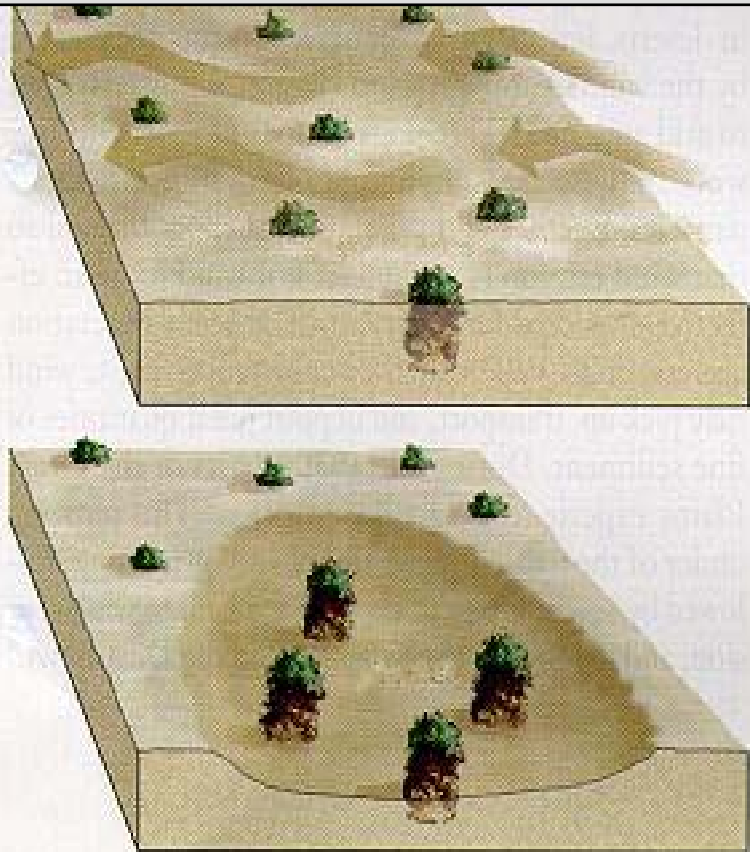

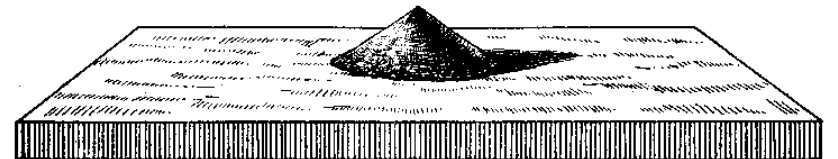
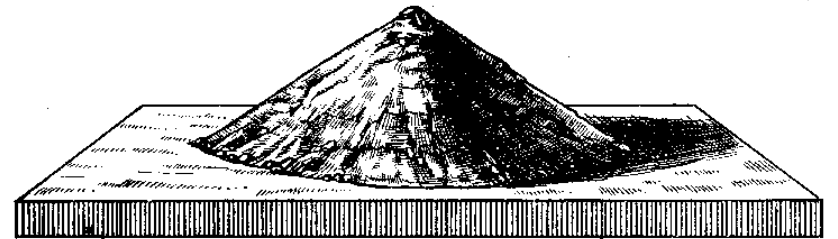
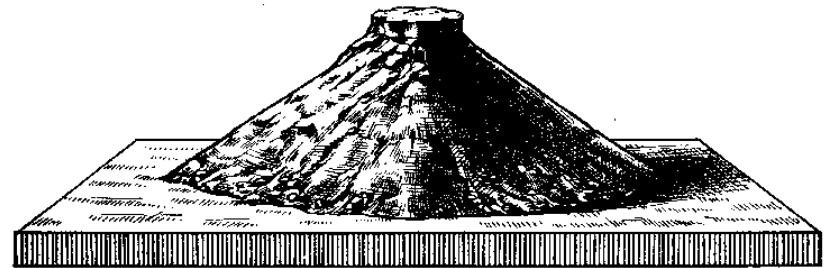
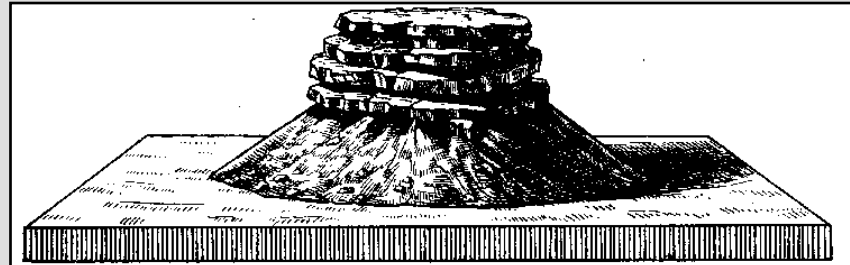
Kifúvás (defláció) és a szélmarás (szélkorrázió) formái

1. Deflációs mélyedés, medence

2. Deflációs tanúhegy

Szelektív denudáció!

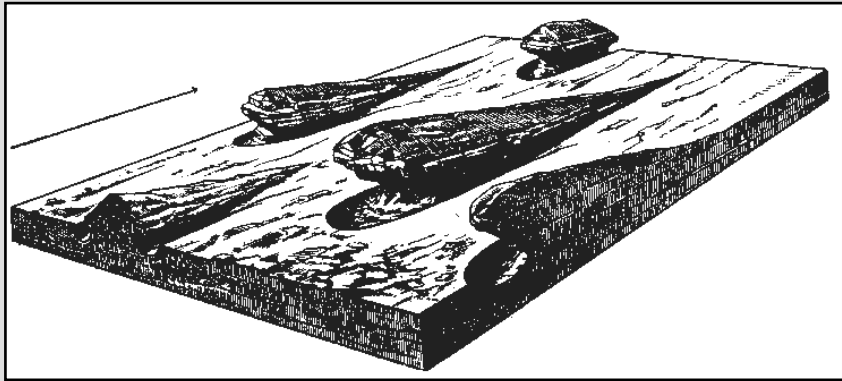

3. Szfinx-szikla

Táblás vidékek (vízszintesen települt rétegek) felszabdalódása →

„Szélcsatornáknak” erőteljesebb pusztulás →

Maradék, folyamatosan pusztuló, „szfinx-szerű” formák kialakulása

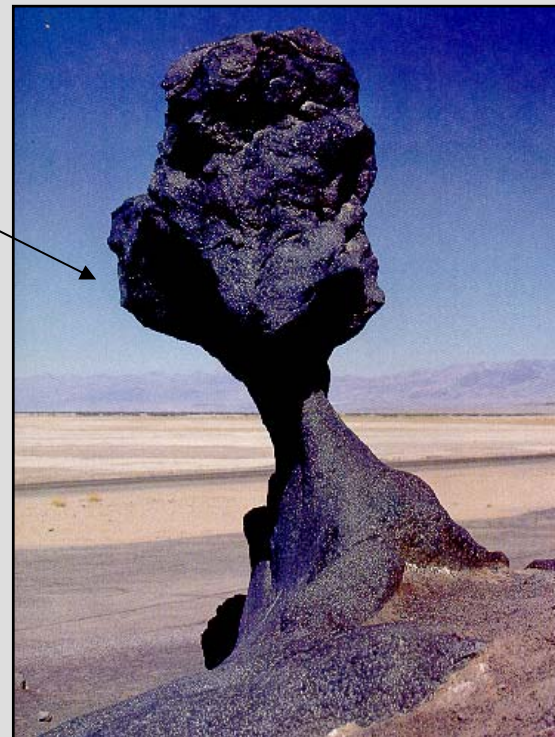
4. Kőcsipke, kőfüggöny

5. Kőgomba

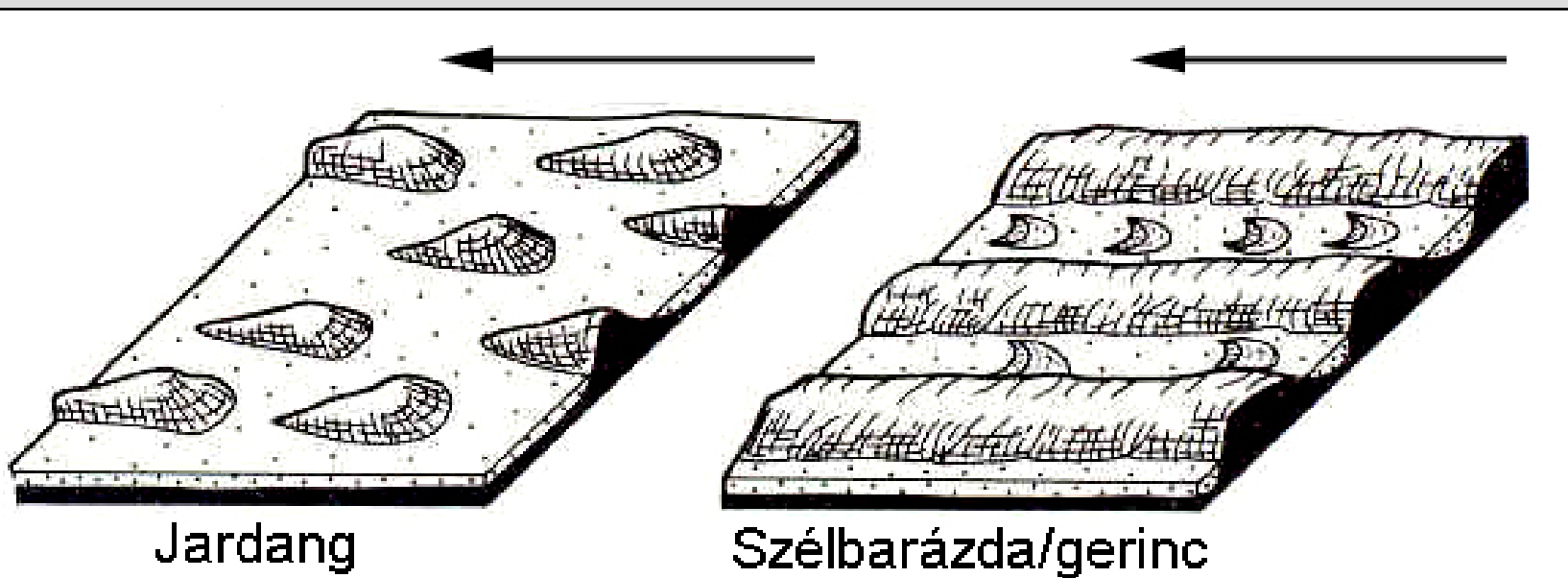
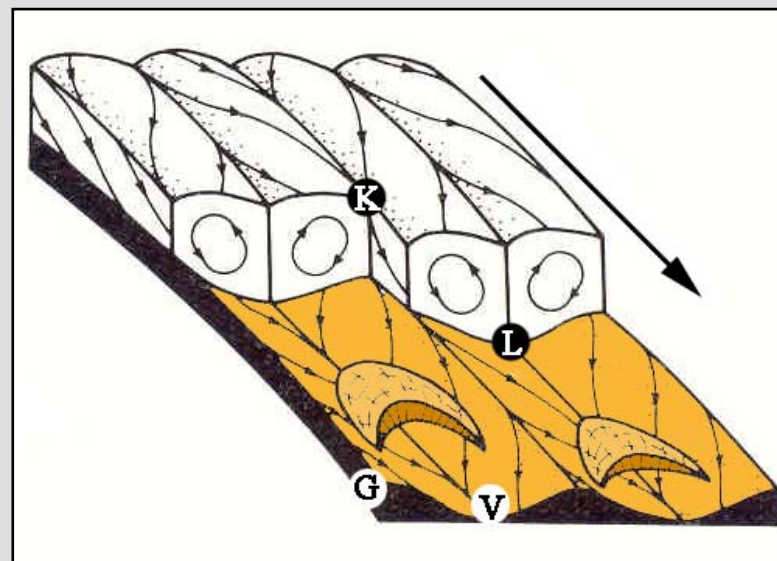

*Mállás megjelenése:
sivatagi máz*

6. Szélbarázda/szélgerinc – viszonylag ellenállóbb kőzeten (homokkő, agyagkő)

K – kapcsolódási;
L – leválási
vonal; G – gerinc;
V - vápa

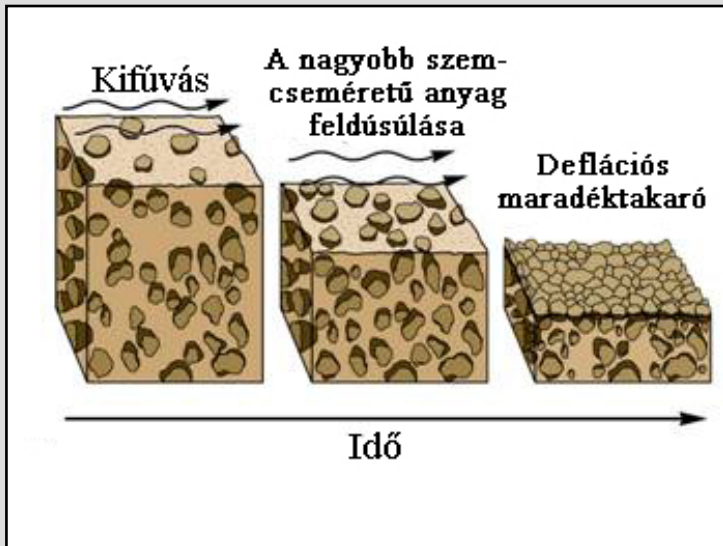

7. Maradékgerinc (yardang)

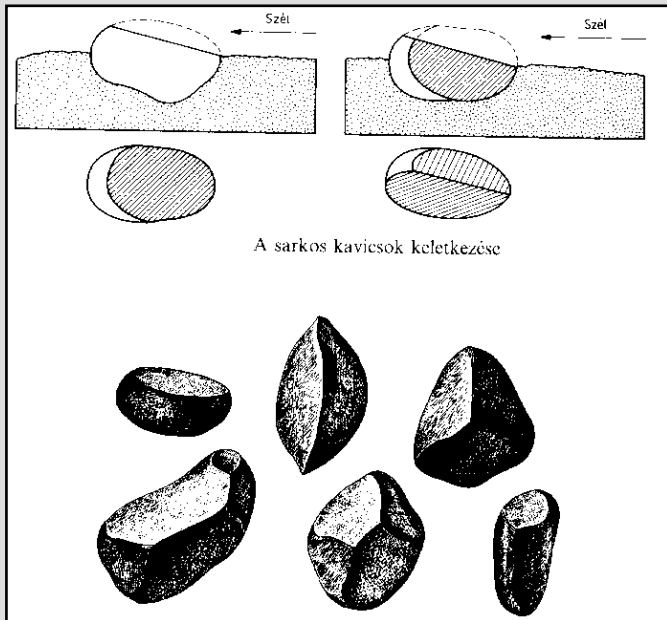
- Viszonylag lágy kőzetek (agyag, lazább homokkő, diatomit);
- Széllel szemben meredek, túlhajló, szélirányba néző része áramvonalas, nyúlt.

8. Maradéktakaró

9. Sarkos kavics

10. Egyéb szélmarási formák

Felhalmozódásos (akkumulációs) formák

Futóhomok-formák sajátosságai

Forma	Luv, szél felöli, oldal (°)	Lee, "szélárnyékos", szél alatti, oldal (°)
Homokfodor	4-7	11-15
Barkán	5-18	32-34
Parabolabucka	<10	>26

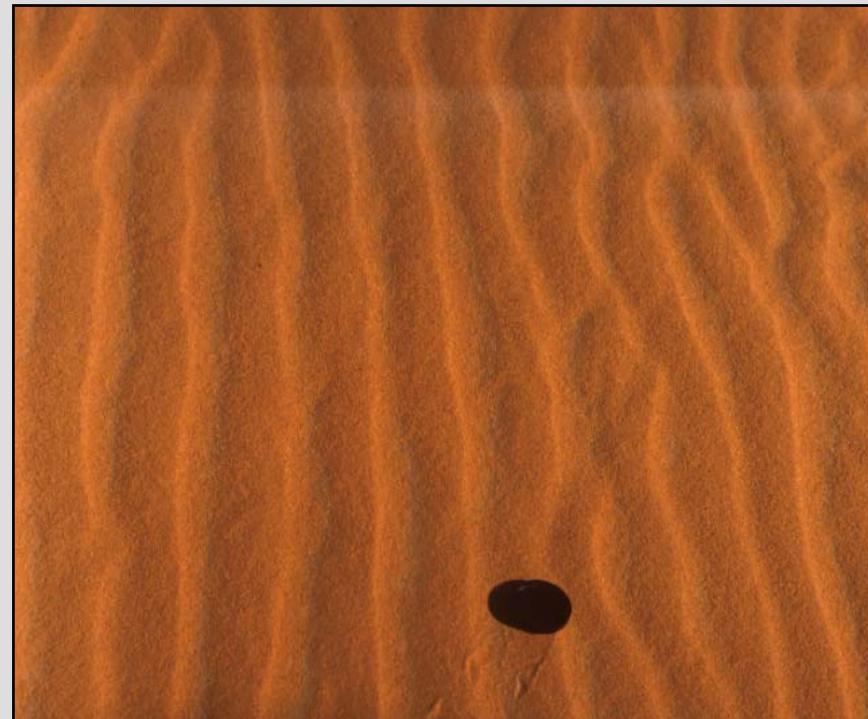
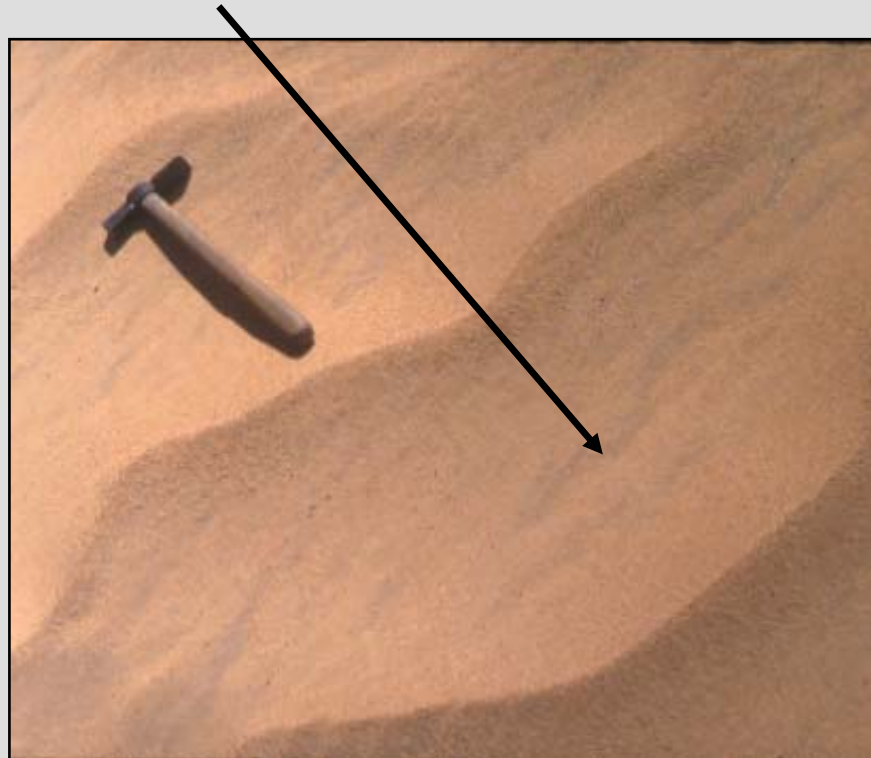
Futóhomok kialakulásának feltételei:

- Anyagforrás (pl. olvadékvíz síkság, hordalékkúp, inszolációs aprózódás);
- Kellő nagyságú felhalmozódási terület;
- Akkumulációs terület domborzati viszonyai;
- Éghajlati tényezők (pl. széljárás, szélirány, szélerősség);
- Vegetáció (pl. félig kötött formák kialakulása);
- Talajvíz mélysége!!!;
- A szállítható anyag „minősége” – szemcseméret.

Szabadon mozgó futóhomok formák

1. Homokfodor (ripple-mark)

- Kisforma;
- Minden szabad homokfelszínen kialakul;
- Kialakulása a légáramlási rendszerek és a (mikro)domborzat kölcsönhatása, illetve a ugráltatott hordalékszállítás következménye (pl. „becsapódási fodrok”);
- Mérete a szélesebségtől és a homok szemcsenagyságától függ;

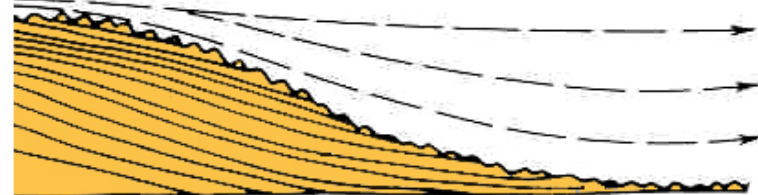

Kialakulásának feltételei:

- gyakori egyirányú szél
- kemény alapzat (pl. maradéktakaró)
- apró és középszemű homok
- mérsékelt homokutánpótlás

1. Emelkedő, fodros szerkezetű dűne

2. Lee oldali örvény kialakulása

3. Szemcsehullás

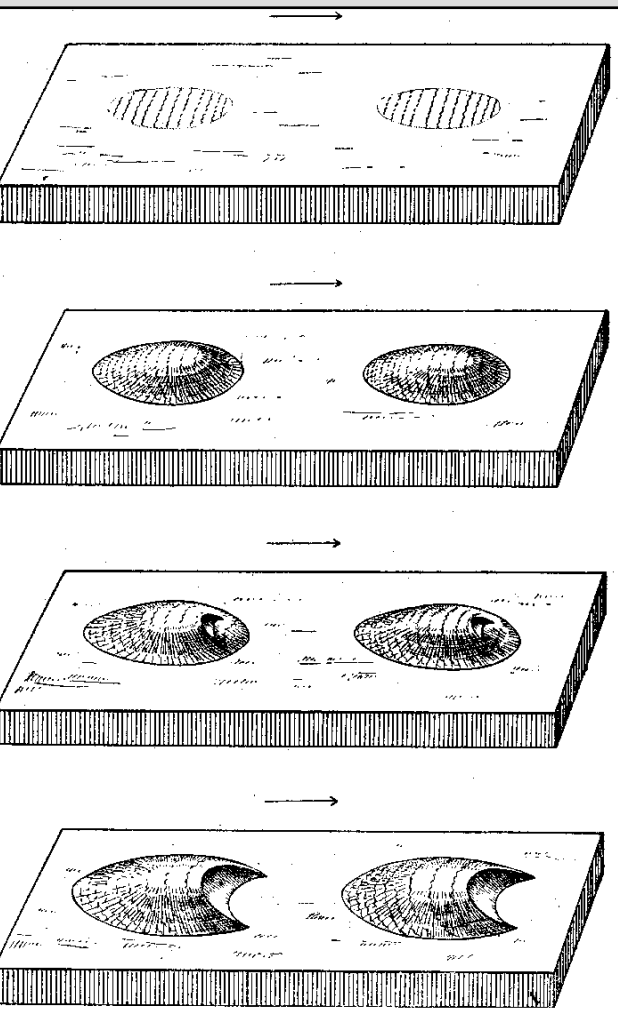

4. Ferderétegzés az ellentétes irányú szél hatására

2. Barkán

Kialakulása (Kádár L. szerint)

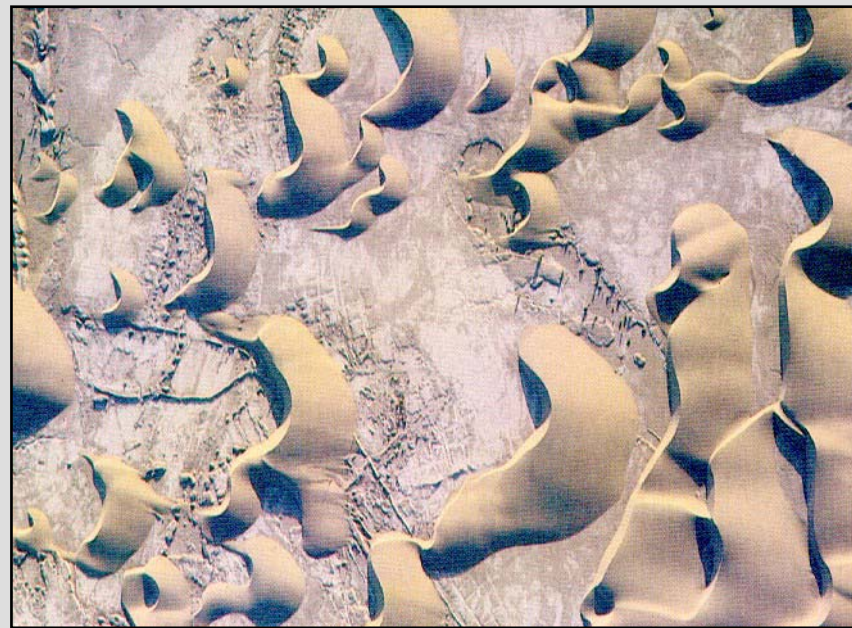

ovális ripple-
mark mező

bálnahát forma

barkán

Alakja -szabályos, áramvonalas formát mutat
-időben nem változik,
-a szél irányában vándorol

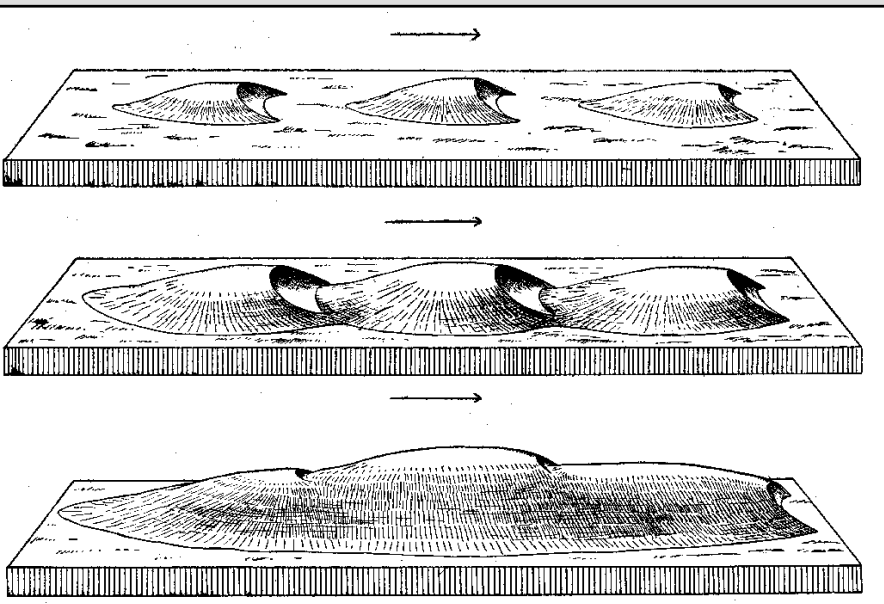
3. „Hosszú gerincű”, vonalas formák

3.a Hosszanti buckák („libiai-bucka”, vonalas, vagy szeif dűne)

Jellemzőik:

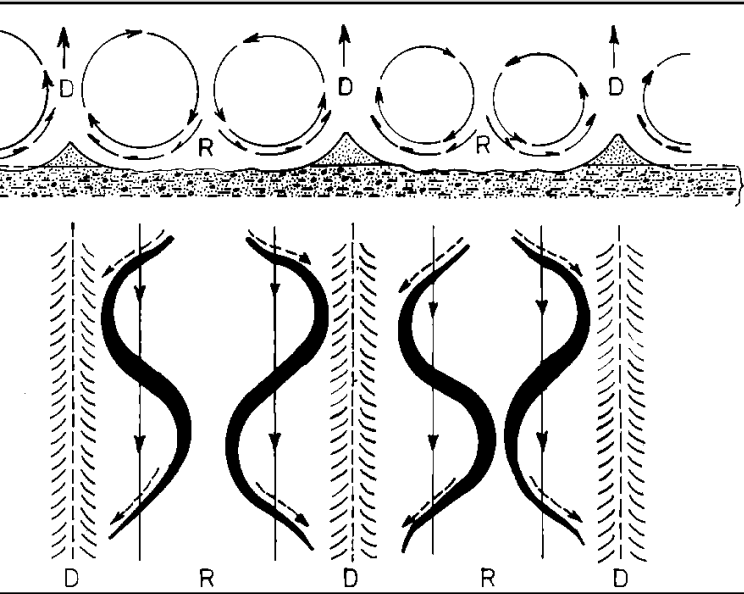
- Egyenes, vagy „meanderező” gerinc, közel **szimmetrikus** keresztmetszet;
- Magasságuk, térközeik a szélesebség függvénye;
- Anyaguk finom homok (ellentétben a térközök durvább törmelékes anyagával);
- A közel állandó **széliránnyal párhuzamosan** alakulnak ki.

Kialakulásuk

1. Szélirányban összeolvadó barkánok → libiai-bucka (Kádár L.)

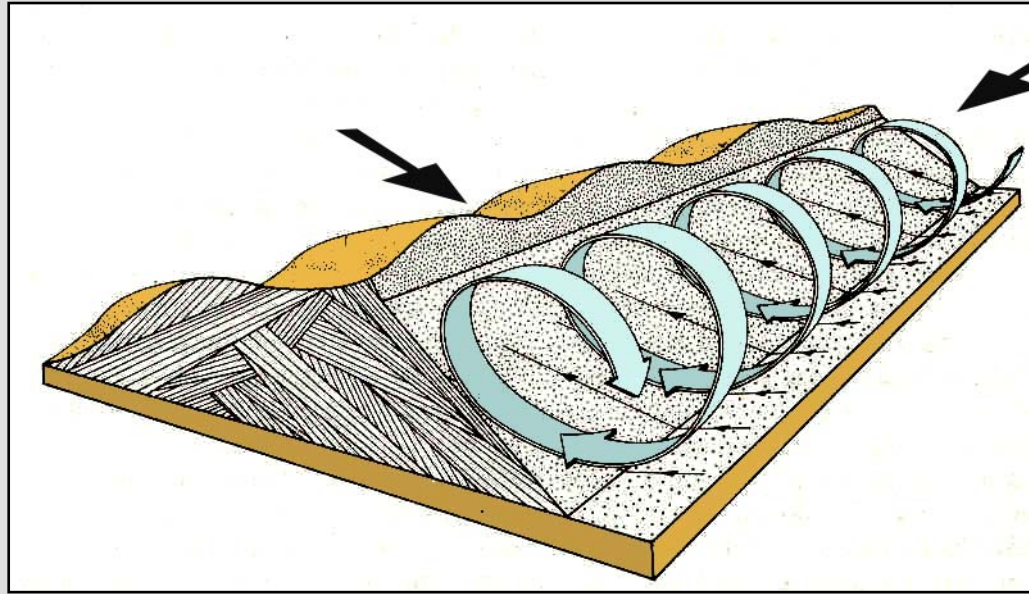
2. A „helikoidális áramlás” elmélete (Bagnold, R. A. 1953)

D – hosszanti bucka; R –reg;
A fekü folyóvízi eredetű, durvább üledék

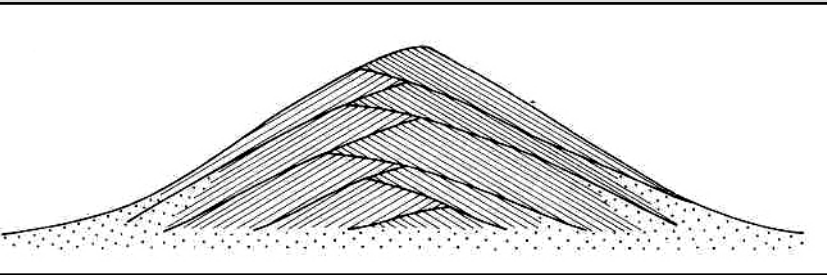
Felszíne felett a különböző irányú felmelegedés hatására kialakuló konvektív cellák + a felszínnel közel párhuzamosan fújó szél = spirálisan előretartó örvénylő mozgás (**helikoidális áramlás**)

3. „Kétirányú szél” elmélet (Warren, A. 1979)

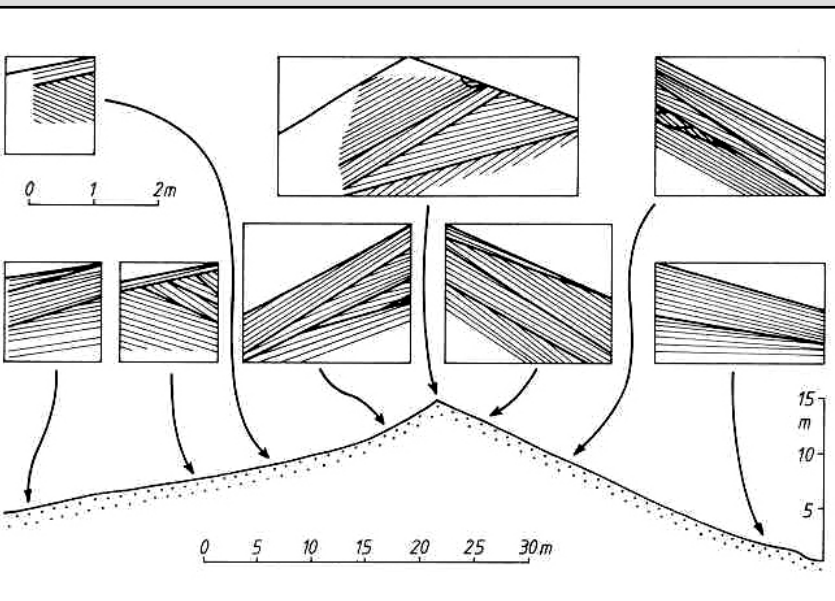

4. Összetett „dűnefejlődés”

Bagnold, R. A. (1954) elméleti rajza

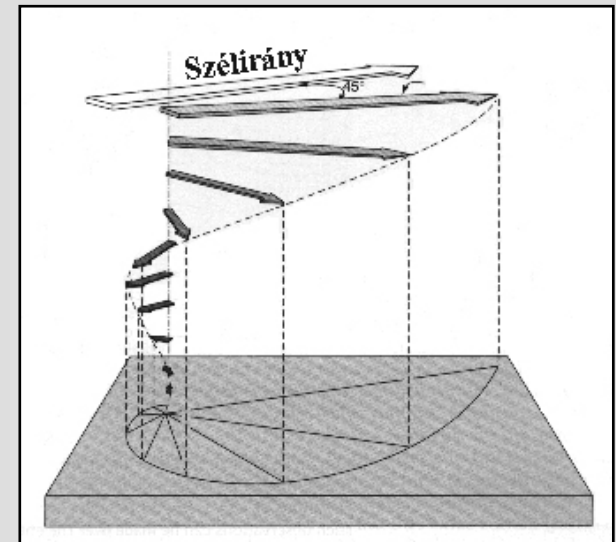
McKee és Tibbits (1964) terepi vizsgálata

A hosszanti dűnében három típusú kereszttrétegzést figyeltek meg:

1. Váltakozó omlási felületek a gerinc két oldalán;
2. A gerinc azonos pontján, mindkét oldalon megfigyelt omlás;
3. A dűne szélirányba eső végén megjelenő omlási felületek.

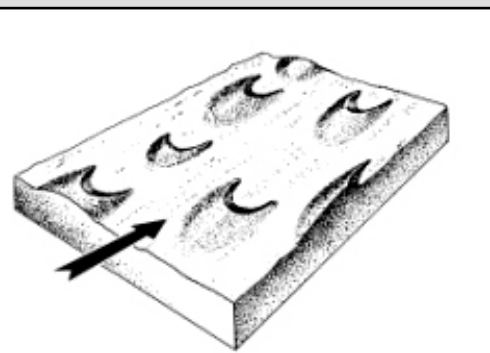
Fontos a tengellyel párhuzamos szél dominanciája, DE NEM egyeduralma!
Konvektív áramlásrendszerek helyett „Ekman spirál”...

Jellemzői:

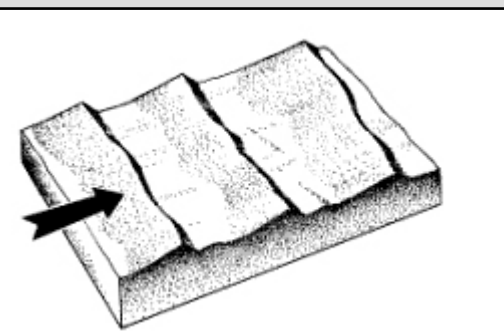
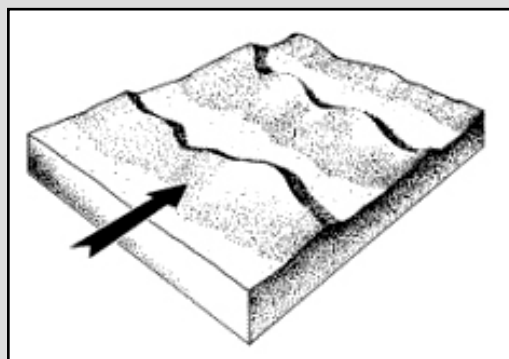
- Az uralkodó szél irányára merőleges forma;
- Aszimmetrikus keresztmetszetű;
- Luv oldal enyhén fölfelé domborodó, keskeny gerinc, lee oldal 30-30°-os lejtésű;

Kialakulásuk: barkánok oldalirányú összeolvadásával

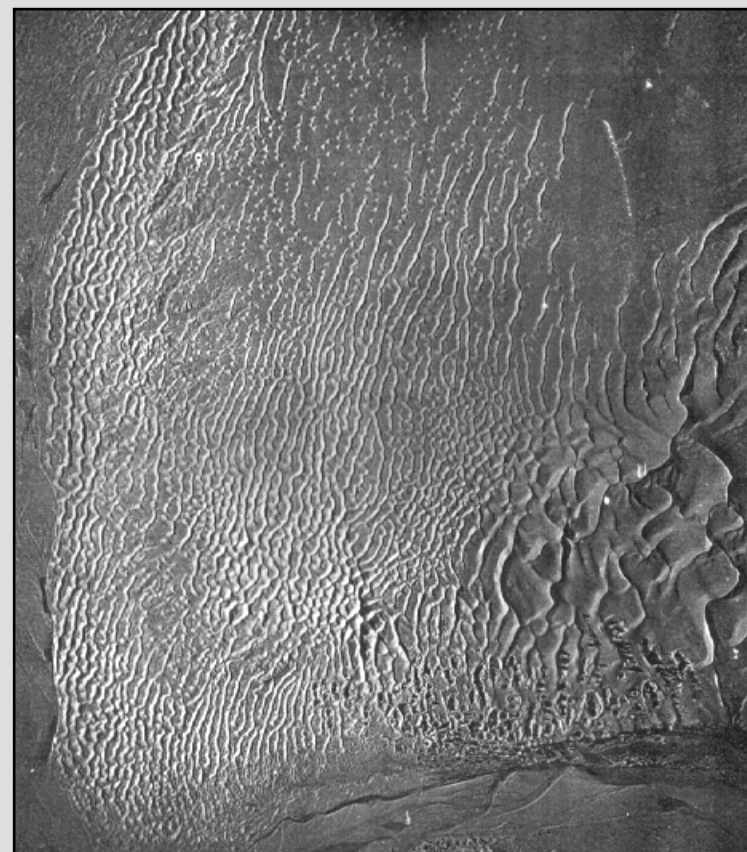

Barkán

„Barkángerinc”

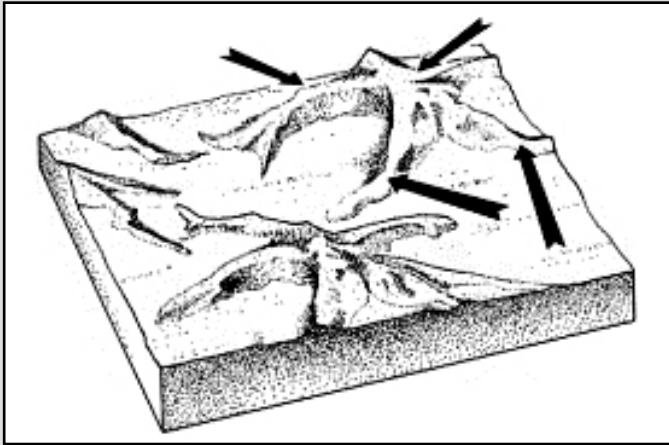

Haránt-dűne

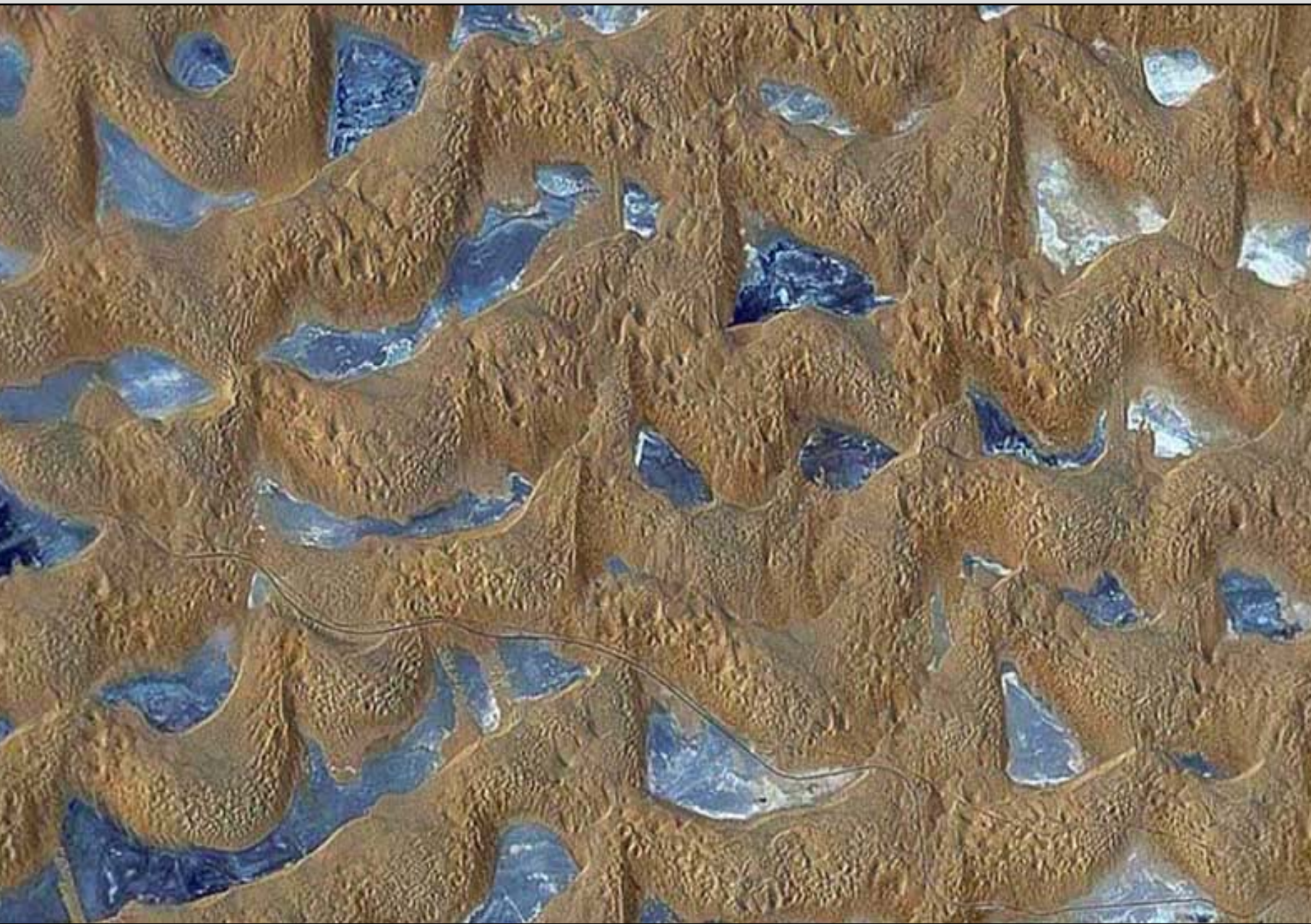

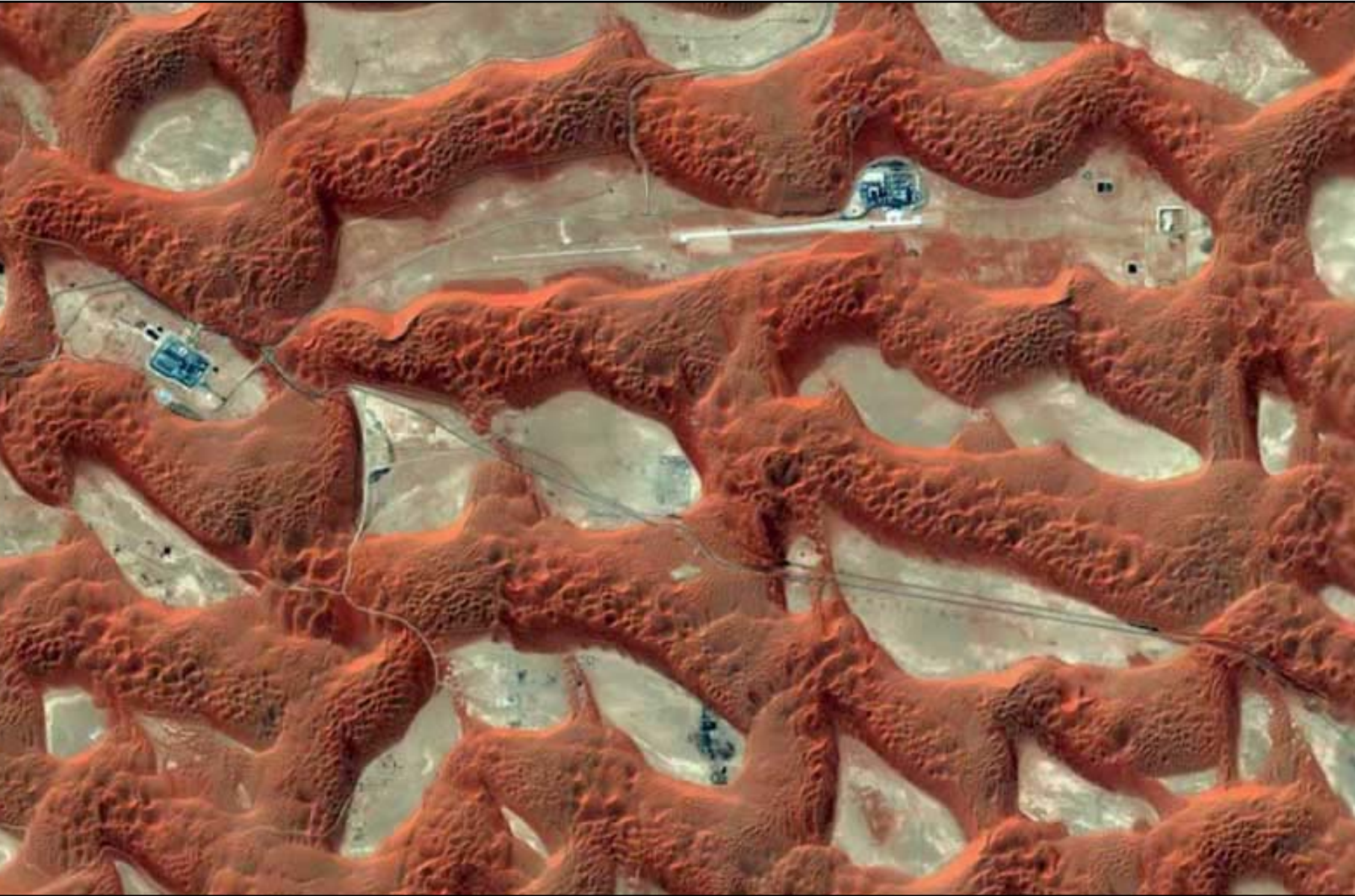

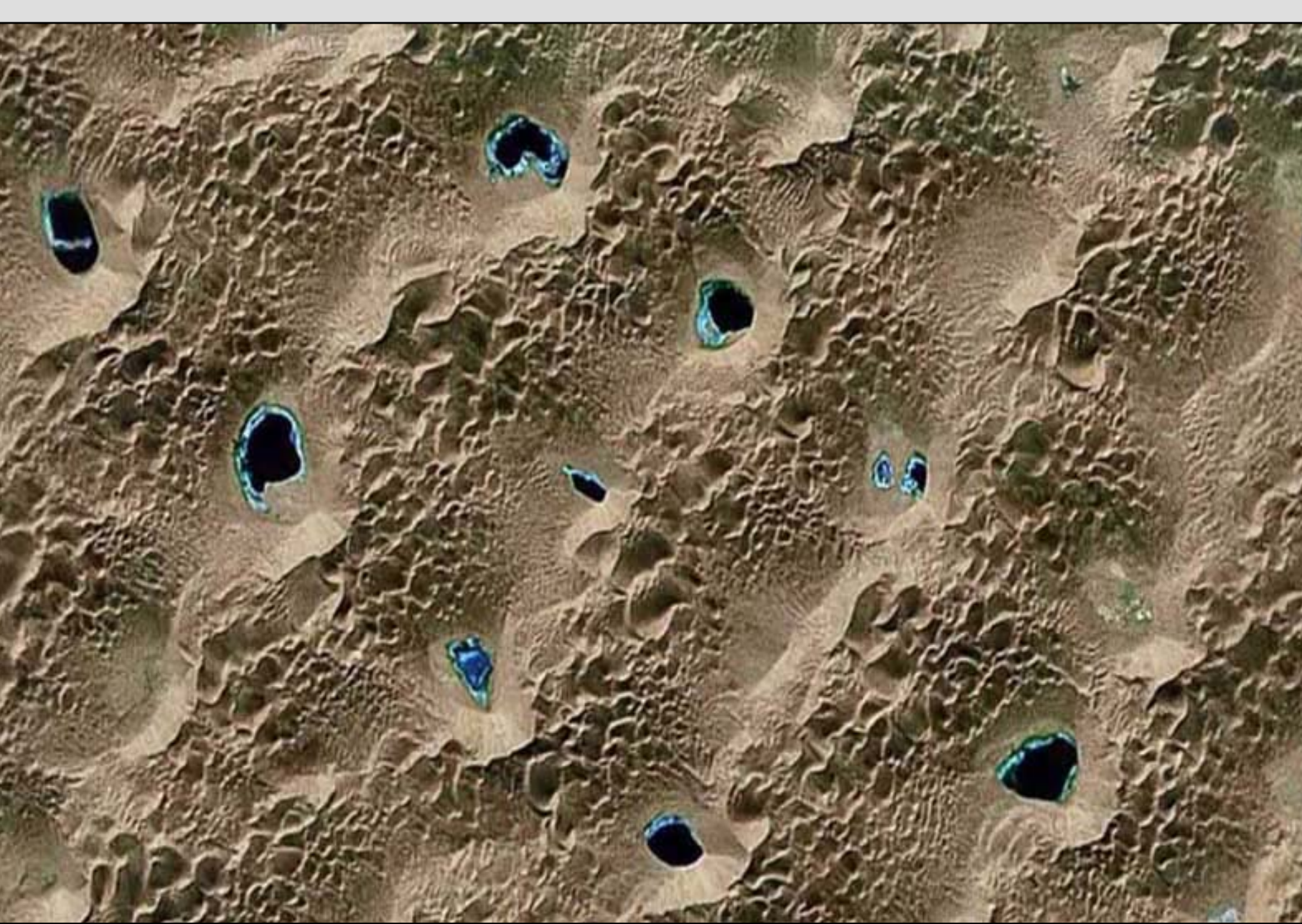
4. Változatos formájú, (csillag, piramis, kúp, dóm alakú) dűnék

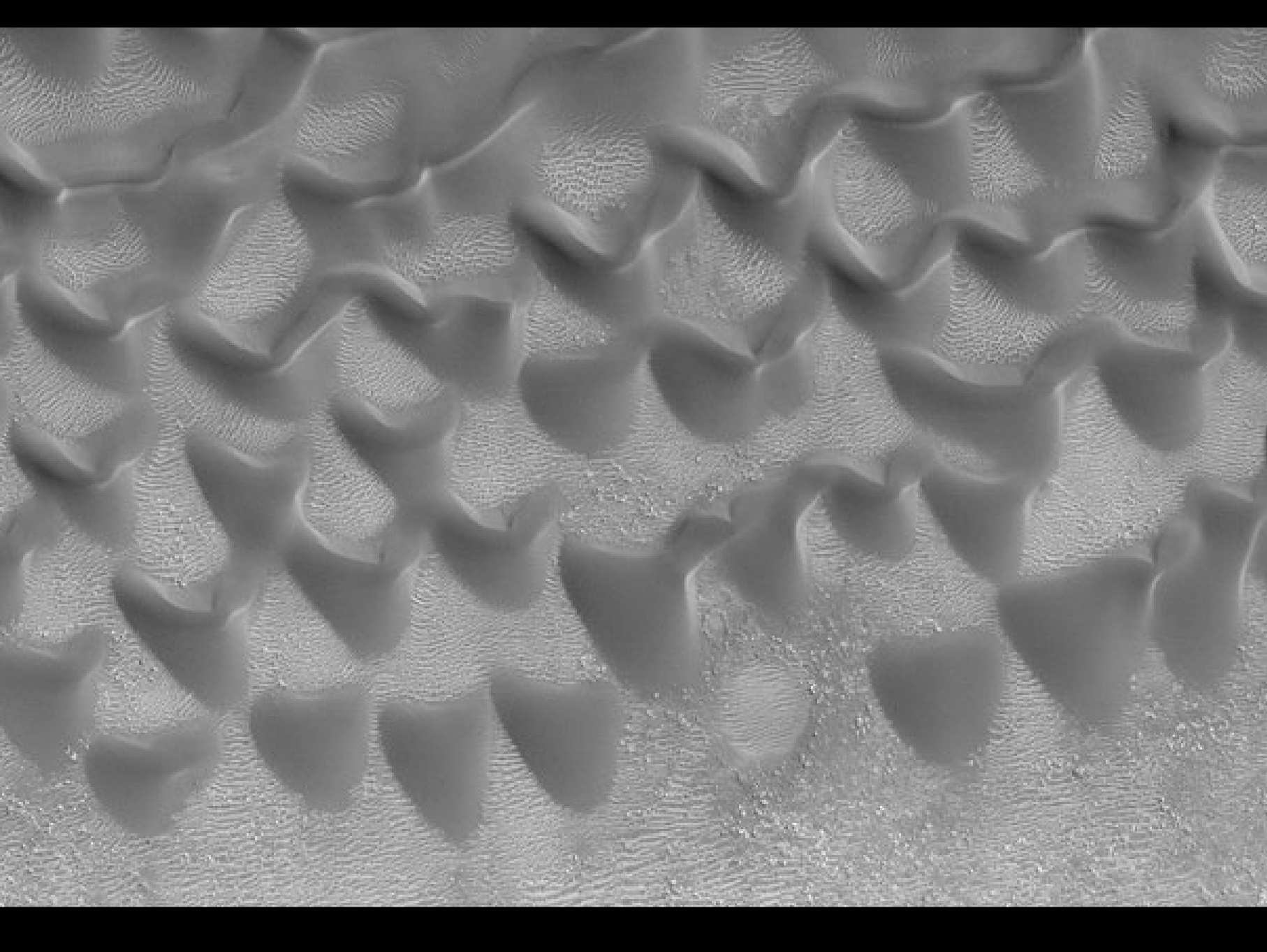

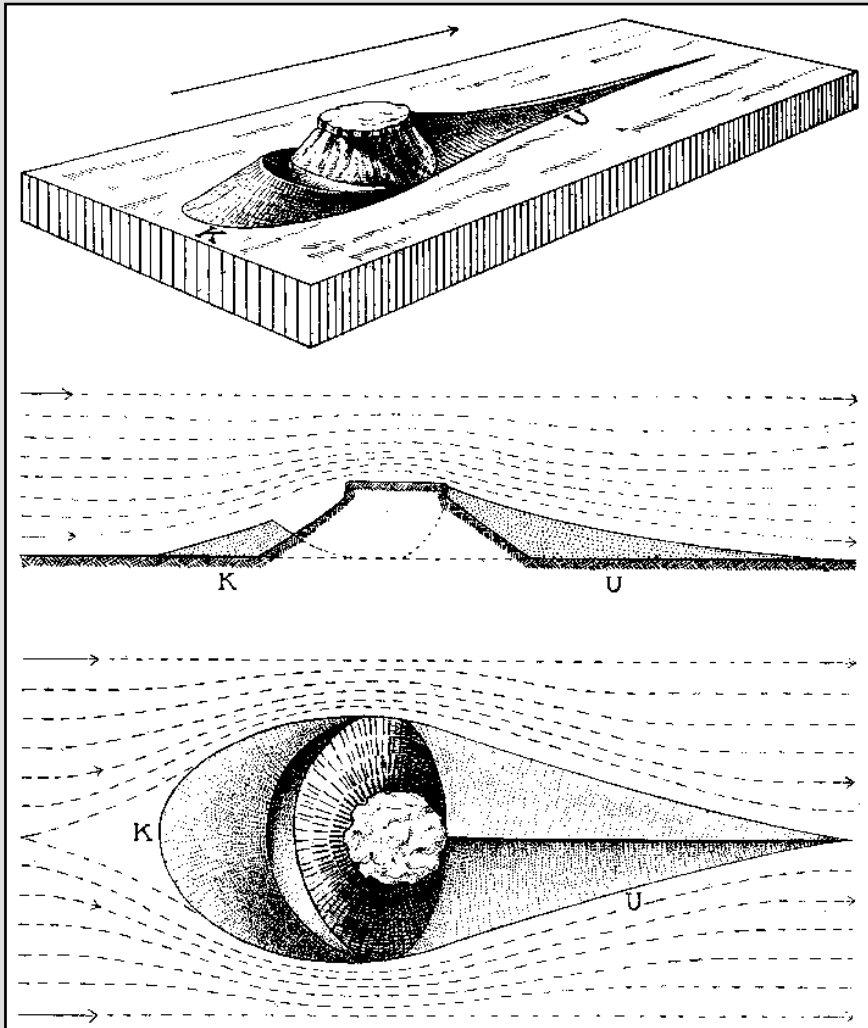

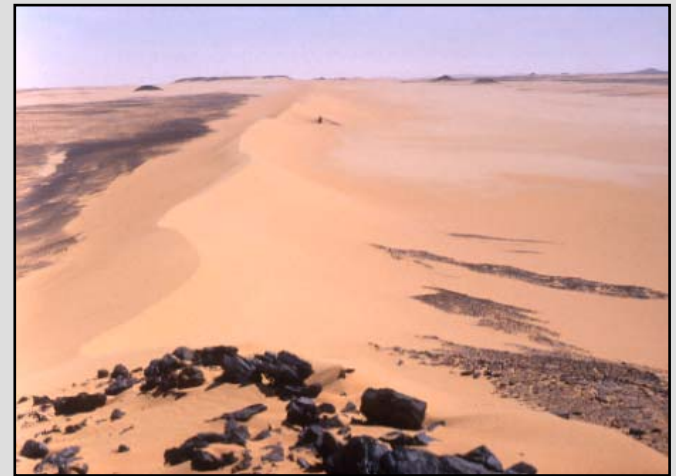

5. A homok kényszerformái

U - Uszálybucka
K - Karéjbucka

Félig kötött futóhomok területek formái

- Meghatározó:** Más léptékű, mint a szabadon mozgó futóhomok formáinak elterjedése!
- Szélviszonyok;
  - Növényzet;
  - Talajvíz.

Kifúvásos, negatív formák

1. Deflációs mélyedések

Jellemzők:

- Szabálytalan alakú, minden oldalról zárt mélyedés;
- Lee oldalán peremi homokfelhalmozódás;
- Alján deflációs maradéktakaró
- Magyarországon: Duna-Tisza köze, Nyírség, Gödöllői-dombság

2. Deflációs lapos

Terjedelmesebb, kevésbé zárt, negatív domborzati formák, melyek fokozatosan mennek át a kifúvási részt követő akkumulációs mezőbe

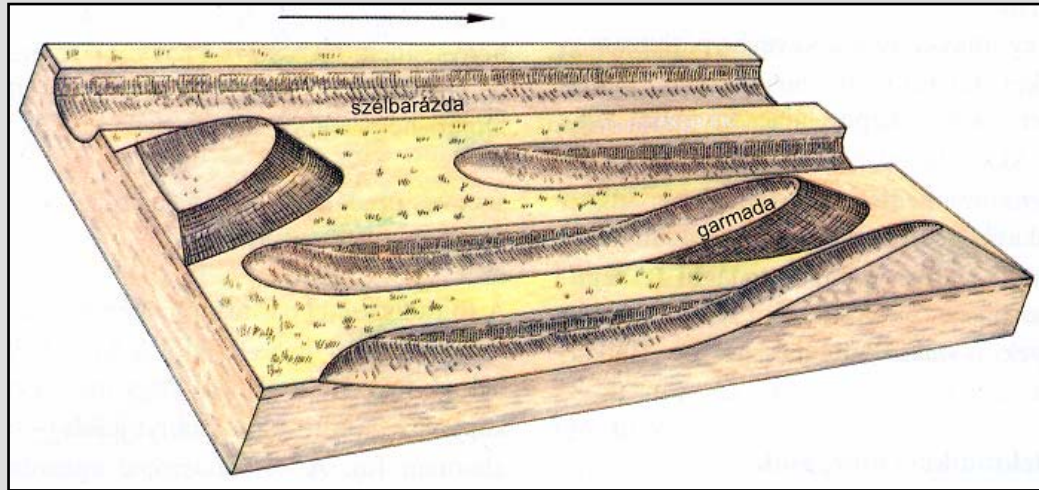
3. Széllyuk

„Fosszilis” deflációs lapos

4. Szélbarázda

A növényzetborítottság (annak hiánya), a talajvíz mélységének, és a homokanyag vastagságának függvényében kialakuló, a szélirányba megnyúló mélyedések.

Akkumulációs formák

1. Homoklepel (lepelhomok)

Vékony, tagolatlan, néhány dm vastag takaró

Homokvihar

2. Maradékgerinc

- A szélbarázdák között, a deflációból kimaradt,
- „Eredeti” felszint jelölő hátak (de akár „többgenerációs maradványgerincek...);
- Mérete: Magyarországon max. 10 m magas

3. Garmada:

- A szélbarázdából kifújtt homokból alakul ki;
- Formái: parabola-szerű, és/vagy hosszanti garmada, megkettőződés, garmadasor.

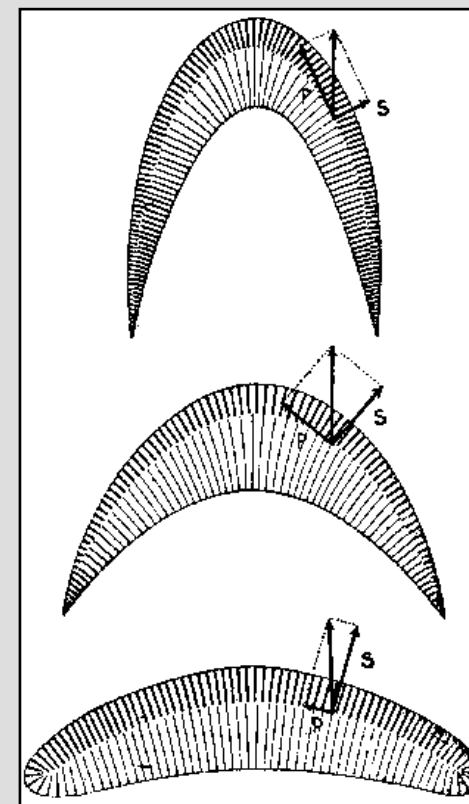
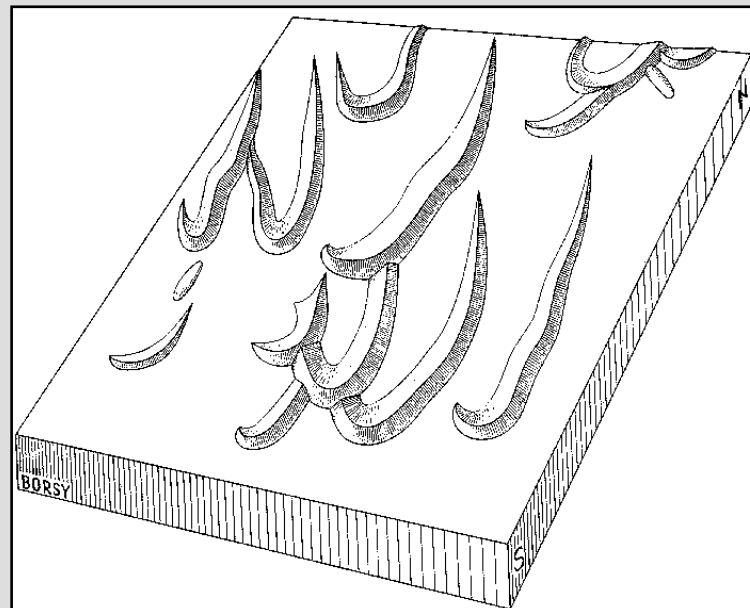
Photograph by S.Cháp
Copyright P.Hesp

4. Parabola-bucka

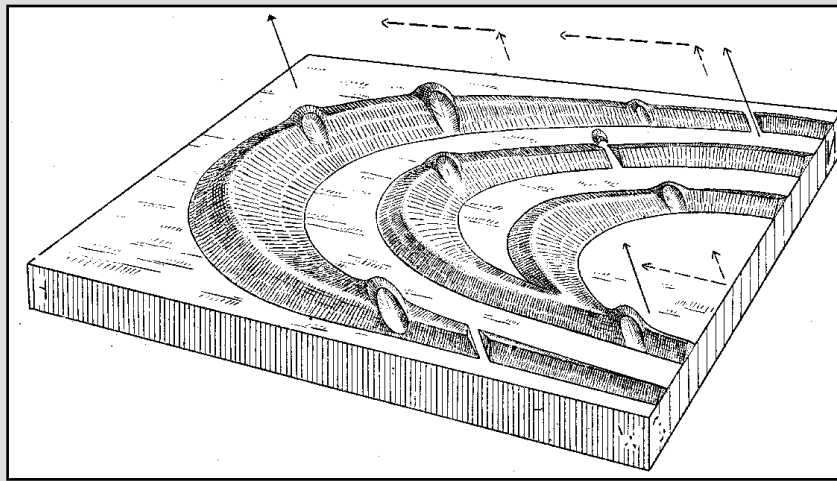
- Gerince parabola alakú;
- A parabola forma „karjai” a szél felé mutatnak;
- Belső szerkezete a kétféle lejtőszög szerinti rétegződést mutat (lúv és lee oldal szögei)

Aszimmetrikus változat

- (1) Az uralkodó mellett másodlagos szél
- (2) Az egyik szár a talajvíz közelében megkötődik a másik továbbvándorol

Ikerparabola

Garmada/parabola-
bucka csoport

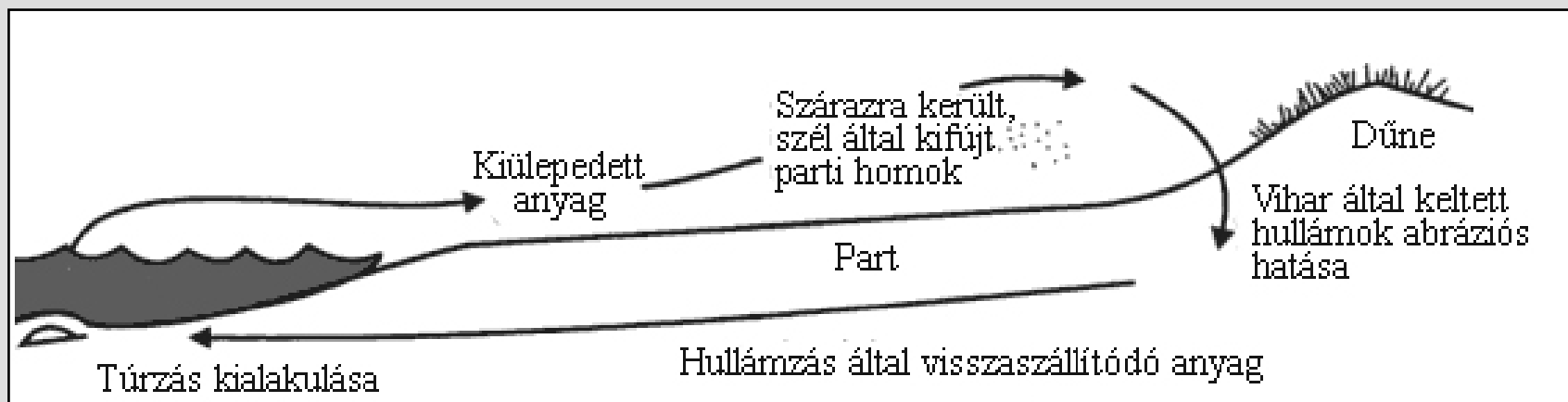
5. Parti dűne, vándordűne

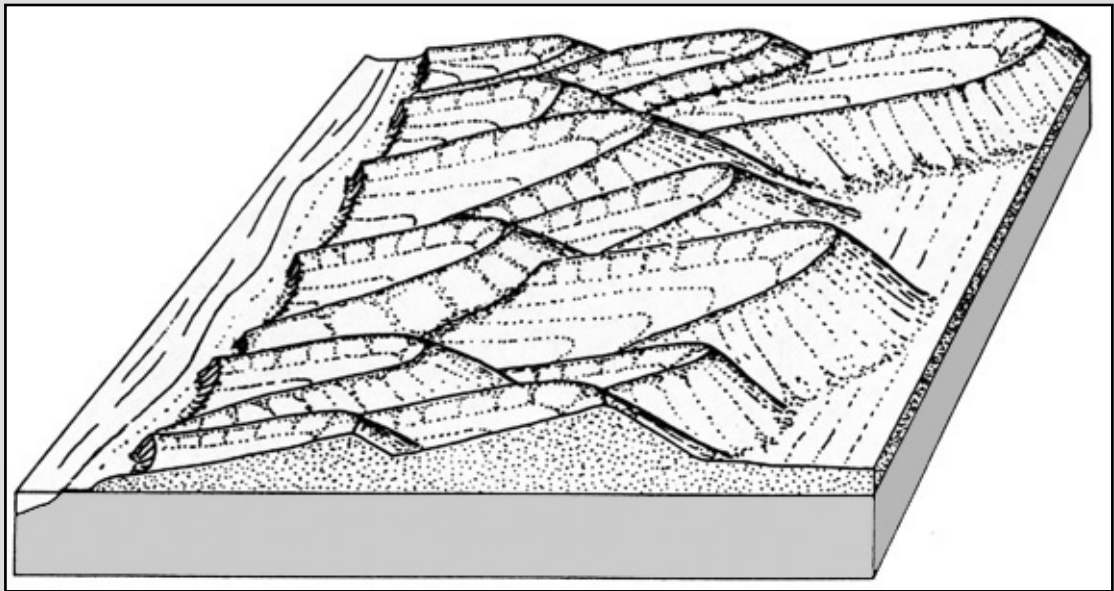
Hullámzás, áramlatok által (tavi, tengerparti környezet), ill. folyóvízi szállítással leülepített anyag szárazra kerül; →

Defláció; →

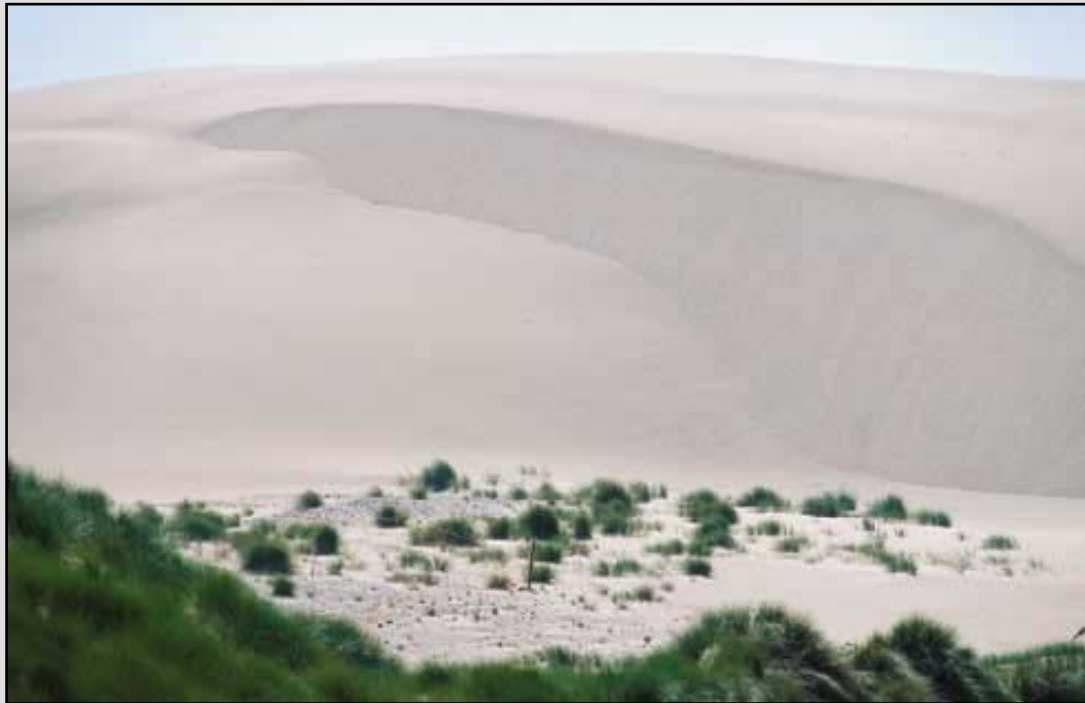
Parttal párhuzamos akkumulációs forma kialakulása (elsődleges dűne); →

Dűnéből szél által (is) újra áthalmozott formák megjelenése.

„Vándordűne” / parabolabucka csopo

6. Kényszerformák

Szélzászló

Kígyóbuca

Fuujin, japán szél- és viharisten

Források

http://www.baxleystamps.com/litho/sr/korin_v1_8a.jpg
<http://homepage.mac.com/cparada/GML/000Images/uvwxyzim/winds5015.jpg>
<http://www.kyohaku.go.jp/jp/syuzou/meihin/kaiga/kinsei/img/item10b.jpg>
http://www.geocities.com/srdasnew/varuna_windgod.jpg
<http://www.adventureprone.com/travel/photos/thumbs/thumbDSCF0151.jpg>
<http://169.204.146.130/pauly/EarthScience/graphic%20web%20notes/External%20processes/Wind.htm>
www.habitablezone.com/space/messages/366755.html
www.oznet.ksu.edu/fieldday/kids/wind/erosion.htm
topsoil.nserl.purdue.edu/.../wndersn.html
www.helsinki.fi/~jhyvonen/PB/M/M.html
<http://soils.usda.gov/use/worldsoils/mapindex/eroswind.html>
<http://courses.missouristate.edu/ejm893f/creative/glg110/deserts-wind.html>
www.nrcs.usda.gov/.../010406/techtip1.4.06.html
www.science-art.com/image.asp?id=2183&search=...
www.ces.purdue.edu/extmedia/AY/AY-271.html
<http://www.nps.gov/archive/whsa/Sand%20Dune%20Geology.htm>
<http://www.env.duke.edu/eos/geo41/win2.htm>
http://www.esci.keele.ac.uk/services/education/sediments_utah/87-17.jpg
www.theimage.com/geology/notes13/index2.html
www.sabah.edu.my/mrc030.wcdd/galeri.html
www.people.virginia.edu/~pd6v/cv/projects.html
http://www.geocities.com/Baja/Outback/1208/Baja_95/Erosion.jpg
www.evsc.virginia.edu/~desert/wind/wind.html
<http://extension.agron.iastate.edu/soilmgmt/GallerySoil2.html>
<http://homepages.ucalgary.ca/~chhugenh/images/IM001310.JPG>
http://www.phschool.com/science/science_news/articles/dune_leapfrogging.html
<http://www.inhs.uiuc.edu/cwpe/research/fieldstations/images/blowout.jpg>
http://www.lbk.ars.usda.gov/wewc/icar5_field/shp_trip/blowout.jpg
www.ga.lsu.edu/hesp/dunes.html
<http://meteorite-recovery.tripod.com/2004/aug04.htm>
www.lakehuron.on.ca/.../port-franks-dunes.asp
www.icarda.org/.../Caravan/Caravan5/Car59.Html
www.geo.msu.edu/geo333/coastal_dunes.html
<http://www.snh.org.uk/publications/on-line/heritagemanagement/erosion/images/plate-12.jpg>